

AUTOREFERATY

Jarosław Wąsowicz SDB

Piła

Niezależny ruch młodzieżowy w Gdańsku w latach 1981–1989*

Wydarzenia lat 1980–1981 zapoczątkowały trwałe zmiany społeczno–polityczne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybuch społeczny, jaki miał miejsce latem 1980 r., doprowadził do powstania, pierwszego w bloku państw socjalistycznych, niezależnego od władz związku zawodowego „Solidarność”, który w swoich szeregach skupił kilkumilionową rzeszę Polaków. Po sierpniu 1980 r. władza komunistyczna już nigdy nie odzyskała kontroli zachowań społecznych.

Radość ze zdobytych wówczas przestrzeni wolności trwała zaledwie kilkanaście miesięcy. Władza postanowiła rozprawić się z coraz silniejszą opozycją i 13 XII 1981 r. wprowadziła na terenie całego kraju stan wojenny. Jednym z jego głównych celów było stłumienie niezależnego organizowania się społeczeństwa. Rozpoczęta przez gen. Wojciecha Jaruzelskiego „wojna z narodem” wywołała jednak skutek wręcz odwrotny. Od pierwszych chwil stanu wojennego rozpoczęło się żmudne budowanie społeczeństwa podziemnego. Powstało wówczas szereg opozycyjnych organizacji, obejmujących swym zasięgiem działania terytorium całej Polski i wszystkie warstwy społeczne. Na scenie działalności niezależnej uaktywniła się także młodzież.

Niezależne życie polityczne tamtego okresu związane było z kilkoma głównymi ośrodkami, wśród których na czoło wysuwał się Gdańsk. Można by rzec, iż stanowił on centrum życia politycznego Polski lat 80. Gdańskie Wybrzeże, począwszy od sierpniowych dni roku

---

* Autoreferat pracy doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Ryszarda Sudzińskiego. Obrona odbyła się 9 V 2011 r. w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu. Pracę recenzowali dr hab. Mirosław Gołon (Wydział Nauk Historycznych, UMK Toruń) oraz dr hab. Igor Hałagida, prof. UG (Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański). W 2011 r. została ona nagrodzona przyznaniem I miejsca w konkursie organizowanym przez Europejskie Centrum Solidarności na najlepszą pracę naukową związaną tematycznie z dziejami „Solidarności” i opozycji demokratycznej w Polsce w latach 1970–1990.

1980, stało się oazą wolności i solidarności, symbolem nieugiętej walki o sprawiedliwe prawa społeczne, Stocznia Gdańska zaś stała się kolebką Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, przez całą kolejną dekadę jednoznacznie kojarzonego na świecie z walką z systemem komunistycznym.

Celem przedstawionej dysertacji jest ukazanie na tle ówczesnej sytuacji politycznej dziejów niezależnego ruchu młodzieżowego w Gdańsku, w okresie od wprowadzenia stanu wojennego do roku 1989. Autor celowo użył w tytule pracy sformułowania „ruch”, a nie przykładowo „młodzieżowa opozycja”, „młodzieżowe organizacje niezależne” czy też „opór społeczny”. Stwarza ono bowiem okazję do zaprezentowania szerokiego spektrum niezależnych od władz środowisk młodzieżowych i podejmowanych przez nie inicjatyw, także tych, które nie mieszczą się w pojęciach „organizacja”, „opozycja” albo „instytucja oporu” (chodzi tu m.in. o zagadnienie gdańskiej niezależnej sceny rockowej, zaangażowania kibiców Lechii Gdańsk w solidarnościowe protesty, o niezależne duszpasterstwo harcerskie, duszpasterstwo akademickie, młodzież na Gdańskiej Pieszej Pielgrzymce na Jasną Górę czy ruch oazowy).

Zaproponowana przez nas tematyka historycznej refleksji stanowi ciągle obszar mało spenetrowany przez historyków. Częstkowych badań naukowych nad zagadnieniem młodzieży w ruchu opozycyjnym regionu gdańskiego podjęli się dotychczas m.in. Sławomir Cenckiewicz, Anna Müller czy też w nieopublikowanej dotąd pracy nt. historii gdańskiego NZS — Leszek Biernacki. W gronie rozpraw naukowych dotyczących zagadnienia niezależnego ruchu młodzieżowego w Gdańsku należy także wymienić publikacje autora niniejszej dysertacji.

Praca obejmuje pod względem terytorialnym zasadniczo Gdańsk, który jednak w sensie aglomeracji miejskiej tworzy spójną całość z Sopotem i Gdynią. Dlatego nie można w tym zakresie naszych rozważań stosować ostrych granic. Wszelkie inicjatywy podejmowane w Gdańsku przyciągały i angażowały mieszkańców całego Trójmiasta, innych ośrodków miejskich regionu, często także uczestniczyli w nich goście z kraju, zwłaszcza podczas okresu wakacji. Chcieli zapoznać się z tym legendarnym już wówczas miejscem sprzeciwu wobec komunistycznych władz. W pracy niniejszej znajdzie się więc także miejsce na inicjatywy podejmowane przez młodzież z Sopotu i Gdyni, które jednak w znakomitej większości przypadków inspirowane były przez środowiska gdańskie (wyjątek stanowi niezależne harcerstwo bardziej rozwinięte w Gdyni). Ponadto pamiętać należy, że w Gdańsku scentralizowane zostało niemal całe szkolnictwo wyższe Trójmiasta, tu także funkcjonowała większość szkół średnich, technicznych i zawodowych. Ten fakt również determinował zogniskowanie się zjawiska niezależnego ruchu młodzieżowego w tej największej z aglomeracji miejskich Trójmiasta.

Zakres chronologiczny niniejszej pracy wymaga kilku wyjaśnień. Tytułowe rozważania zamknięte zostały w przedziale czasowym obejmującym okres od wprowadzenia stanu wojennego w dniu 13 XII 1981 r. do roku 1989, w którym w naszym kraju rozpoczęły się przemiany ustrojowe. Nowa sytuacja polityczna, w jakiej wówczas znalazła się Polska, spowodowała m.in. to, że w 1989 r. wśród znacznej części młodzieży działalność niezależna, charakterystyczna dla okresu objętego cezurą czasową podjętych rozważań, powoli zaczęła tracić na popularności na rzecz form mniej radykalnych, a przede wszystkim legalnych. Dla pełnego zobrazowania opisywanego przez autora zjawiska, historyczna narracja objęła jednak także i wydarzenia wykraczające poza ramy czasowe nakreślone w tytule opracowania. Zrozumienie fenomenu zaangażowania gdańskiej młodzieży w szeroko rozumiane inicjatywy niezależne, jakie pojawiły się w tej grupie środowiskowej po wprowadzeniu stanu wojennego, wydaje się niemożliwe bez przywołania pewnych kontekstów historycznych, które

uksztaltały w ostatnich dekadach PRL świadomość i wrażliwość mieszkańców Wybrzeża. Zaangażowanie studentów w wydarzenia Marca 1968 r., tragedia Grudnia 1970 r., wreszcie powstanie na Wybrzeżu pod koniec lat 70. zorganizowanych środowisk niezależnych, wśród nich także młodzieżowych, stanowiły nie tylko fundament Sierpnia '80 i wolnościowego entuzjazmu, jaki się udzielił wówczas wszystkim grupom społecznym, ale również ukształtowały w nich niezależną mentalność zarówno w myśleniu, jak i działaniu, która pozwoliła przetrwać mroczny czas stanu wojennego. Dzięki temu kolejne pokolenie gdańskiej młodzieży nie tylko podjęło w latach 80. inicjatywę kontestowania komunistycznego reżimu, ale również — korzystając z doświadczeń swoich poprzedników — kontynuowało niezależną działalność na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości. Zwiastunem zakończenia tych zmagañ stały się właśnie wydarzenia 1989 r. Zasadne zatem wydaje się poświęcenie pierwszego rozdziału pracy zaangażowaniu młodzieży Wybrzeża w niezależne inicjatywy i wolnościowe zrywy z lat 1968–1981.

W Gdańsku pewnym podsumowaniem skutecznej i konsekwentnej działalności młodzieży na rzecz przemian wolnościowych w kraju w latach 80., stały się dwa wydarzenia z 1990 r. Myślę tutaj o szczęśliwym zakończeniu wieloletnich zmagañ społeczeństwa Wybrzeża, głównie przedstawicieli niezależnych środowisk młodzieżowych, o zaprzestanie budowy Elektrowni Jądrowej w Żarnowcu, co nastąpiło w wyniku zwycięskiego dla jej przeciwników referendum z maja 1990 r. Odbęło się ono wraz z pierwszymi w powojennej historii Polski wolnymi wyborami samorządowymi. Drugim, niezwykle symbolicznym wydarzeniem była okupacja, a następnie pikietą budynku KW PZPR w Gdańsku, podjęta przez młodzieżowe organizacje niepodległościowe na przełomie stycznia i lutego 1990 r. Młodzież protestowała w ten sposób przeciwko bezkarnemu niszczeniu partyjnych akt. Przyszło się jej konfrontować nie tylko z dawnymi aparatczykami komunistycznego systemu, ale jak na ironię także z funkcjonariuszami państwa, którzy wywodzili się z dawnej opozycji solidarnościowej. To młodzi ludzie pozostali wówczas do końca wierni ideałom, o które walczyło całe społeczeństwo przez ostatnią dekadę PRL, a które z kolei przedstawiciele tzw. konstruktywnej opozycji w imię doraźnych celów politycznych „rozmieniali na drobne”. W prezentowanej pracy, z oczywistych jak się wydaje względów, znalazło się miejsce na przywołanie obu wydarzeń, pomimo tego, że wykraczają nieco poza jej ramy czasowe.

Podstawę źródłową niniejszej pracy stanowią archiwalia. W trakcie opracowywania tematu przeprowadzono kwerendę w licznych archiwach różnej proveniencji. Były to archiwa państwowe (Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowe w Gdańsku, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku), społeczne (Archiwum Opozycji Ośrodka „Karta” w Warszawie, Archiwum Federacji Młodzieży Walczącej Region Gdańsk), związkowe (Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Gdańsku, Archiwum NSZZ „Solidarność” Region Gdańsk) i kościelne (Archiwum Archidiecezji Gdańskiej, Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej, Archiwum Diecezjalnego Ośrodka Duszpasterstwa Akademickiego w Gdańsku, Archiwum Duszpasterstwa Akademickiego oo. Jezuitów w Gdańsku, Archiwum Błogosławionego ks. Jerzego Popiełuszki w Warszawie).

Najcenniejsze materiały dla realizacji zamierzonego przez autora celu podjętych badań odnalezione zostały w zasobie APG, w zespole KW PZPR. Dzięki nim udało się ustalić wiele istotnych szczegółów dotyczących sytuacji politycznej w województwie gdańskim (informacje dzienne z lat 1981–1989 dotyczące manifestacji, strajków, niezależnych inicjatyw w szkołach i na uczelniach, kolportażu ulotek i prasy, wizyty papieskiej w Gdańsku w 1987 r.), nastrojów społecznych (reakcje społeczeństwa na najważniejsze wydarzenia dekady, nastroje wśród młodzieży szkolnej i studenckiej, reakcje „dołów” partyjnych na działania podejmo-

wane przez opozycję i Kościół), wreszcie na temat działań władz partyjnych zmierzających do zlikwidowania lub zminimalizowania skutków niezależnych inicjatyw podejmowanych w środowiskach młodzieżowych. Warto wspomnieć także, że w archiwaliach stanowiących spuściznę po KW PZPR znajduje się wiele zarekwirowanych, przy różnych okazjach, wydawnictw drugiego obiegu, często unikatowych egzemplarzy ulotek i pism bezdebitowych, które nie są dostępne nawet w najbardziej bogatych zbiorach archiwów gromadzących materiały do dziejów opozycji w latach 80.

Autor dotarł do cennych materiałów archiwalnych także podczas kwerendy w Oddziałowym Biurze Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku. Przydatna okazała się zwłaszcza dokumentacja wytworzona przez Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Gdańsku i Prokuraturę Wojewódzką. Wśród archiwaliów bezpośrednio odnoszących się do środowisk młodzieżowych wymienić należy zwłaszcza Sprawę Operacyjnego Rozpracowywania krypt. „Alternatywa” (dotycząca głównie środowiska Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego i Ruchu „Wolność i Pokój”) i krypt. „Federacja” (dotycząca Federacji Młodzieży Walczącej), choć ta ostatnia zachowała się w szczątkowym stanie i nosi wyraźne znaki zniszczeń dokonanych w dokumentacji przez funkcjonariuszy SB na przełomie 1989 i 1990 r.

Ważnym materiałem źródłowym do badań nad podjętym zagadnieniem są wydawnictwa drugiego obiegu. Największa ich kolekcja znajduje się obecnie w Archiwum Opozycji Ośrodka „Karta” w Warszawie. Niemniej cenne zbiory posiada Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Gdańsku. Kwerendy przeprowadzone w tych ośrodkach zostały uzupełnione przez wydawnictwa bezdebitowe, których skany są dostępne w internecie: w *Wirtualnej Czytelni Bibuły* na stronie *Encyklopedii Solidarności* oraz na stronie Polskiej Biblioteki Internetowej. Pomocne w dotarciu do niektórych wydawnictw okazały się zbiory wielu osób prywatnych, z których wykorzystałem także kolekcje fotografii, liczne dokumenty, korespondencję, notatki.

Z codzienną prasą Wybrzeża, a więc pełnymi rocznikami „Dziennika Bałtyckiego”, „Głosu Wybrzeża” i „Wieczoru Wybrzeża” z lat 1981–1990, zapoznano się w Wojewódzkim Ośrodku Dokumentacji Prasowej w Gdańsku. Informacje uzyskane z reżimowej prasy dokumentowały punkt widzenia władz na wydarzenia omawianego okresu, odślaniały ich działalność propagandową często wprost odnoszącą się do niezależnego zaangażowania młodzieży.

Do wielu unikatowych materiałów autor dotarł w archiwach kościelnych. Niestety wciąż nie są one dostępne dla badaczy w stopniu zadowalającym, co powoduje, że po kilku nieudanych próbach skorzystania z tych zasobów zniechęceni takim stanem rzeczy historycy najczęściej je omijają. W niniejszej pracy zostały wykorzystane kroniki niektórych ośrodków Duszpasterstw Akademickich, materiały związane z Ruchem „Światło — Życie” (archiwum salezjańskie). W Archiwum Archidiecezji Gdańskiej przydatne okazały się dokumenty z zespołów „Stan Wojenny” i „Wizyta Jana Pawła II w Gdańsku w 1987 r.”. Cenne materiały pozyskano zwłaszcza w tym ostatnim, głównie jeśli chodzi o kontekst udziału młodzieży w spotkaniach z papieżem na terenie Trójmiasta. Materiały dotyczące ruchów młodzieżowych związanych bezpośrednio z duszpasterską działalnością Kościoła zostały uzupełnione także poprzez kwerendę w Archiwum Akt Nowych (zespół: Urząd ds. Wyznań), we wspomnianym już AIPN w Gdańsku oraz poprzez dokumenty i relacje zebrane wśród księży bezpośrednio zaangażowanych w duszpasterstwo młodzieży w omawianym okresie.

Relacje stanowią kolejną ważną grupę materiałów wykorzystanych podczas pisania niniejszej pracy. Pochodzą one z różnych źródeł: wydawnictw drugiego obiegu, wspomnień, pamiętników, wywiadów, publikacji prasowych wydanych drukiem po 1989 r., portali inter-

netowych oraz filmów dokumentalnych czy też programów publicystycznych. Znaczną ich część stanowią relacje wywołane bezpośrednio przez autora, któremu udało się dotrzeć do wielu aktywnych działaczy niezależnego ruchu młodzieżowego w latach 80., wywodzących się z różnych środowisk. Przy wykorzystaniu tego typu źródeł autor zdawał sobie sprawę z ich specyfiki i starał się w miarę możliwości je weryfikować oraz konfrontować z materiałami archiwalnymi.

Obficie skorzystano również ze źródeł drukowanych. W ostatnich latach ukazało się wiele tego typu publikacji, głównie za sprawą działalności naukowej i wydawniczej Instytutu Pamięci Narodowej czy też Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. W tym gronie publikacji zauważyć należy także aktywność wydawniczą Petera Rainy, zwłaszcza jeśli chodzi o zagadnienia działalności Kościoła katolickiego i jego relacji z władzami państwowymi oraz opozycją polityczną, z zastrzeżeniem jednak, że sporym mankamentem opracowań źródłowych przygotowanych przez tego historyka jest pomijanie aparatu naukowego, który towarzyszyć powinien edycji takich materiałów.

Wreszcie, w dużym zakresie podczas opracowania tematu pracy autor korzystał z wielu rozpraw naukowych, popularnonaukowych, słowników biograficznych, bibliografii, informatorów. Pełny wykaz wszystkich wykorzystanych materiałów został zamieszczony w bibliografii.

Konstrukcja prezentowanej dysertacji została pomyślana tak, aby w sposób przyczynowo–skutkowy i w miarę chronologiczny zrealizować podjęte wyzwanie badawcze. Rozdział pierwszy został w całości poświęcony tematyce omówionej przy okazji wyjaśnienia ram chronologicznych pracy. Kolejny stanowi próbę całościowej prezentacji niezależnych środowisk młodzieżowych, jakie funkcjonowały w Gdańsku w okresie od wprowadzenia stanu wojennego do 1989 r. W rozdziale trzecim przedstawiony został udział młodzieży w ulicznych demonstracjach, które miały miejsce w Gdańsku od 13 XII 1981 r. do maja 1987 r. Najpierw omówione zostały manifestacje do grudnia 1982 r. Był to okres, kiedy stały się one najbardziej wyrazistą formą sprzeciwu wobec wprowadzenia stanu wojennego i jego konsekwencji. Charakteryzowały się nie tylko masowym w nich udziałem społeczeństwa (niektóre liczyły kilkadziesiąt tysięcy demonstrantów), ale również bardzo radykalnym przebiegiem. Następnie przywołano manifestacje z lat 1983–1987, które określone zostały przez autora „solidarnym trwaniem”. Nie były one już tak spektakularne jak w pierwszym roku stanu wojny, podtrzymywały jednak słabnącego z każdym rokiem ducha walki i społecznego wsparcia dla opozycji. Wspólnym mianownikiem wszystkich manifestacji, jakie odbywały się na ulicach Gdańska w omawianym okresie, był prym, jaki w ich przebiegu, a w wielu przypadkach także i organizacji, wiodli ludzie młodzi.

Cechą charakterystyczną dla niezależnych środowisk młodzieżowych w omawianym okresie było to, że nie tylko włączały się we wszelkie działania społeczeństwa podziemnego, ale również wypracowały własne formy sprzeciwu realizowane w szkołach i na uczelniach. Zostały one omówione w rozdziale czwartym. Następnie przedstawiona została niezależna działalność wydawnicza młodzieży w regionie gdańskim, która wykazała się w tym względzie dużą inicjatywą i należała do najbardziej aktywnych środowisk w skali całego kraju.

Kolejne części pracy zostały poświęcone wydarzeniom z lat 1987–1989. Punktem wyjścia stała się w nich wizyta Jana Pawła II w Trójmieście z racji III pielgrzymki papieża do ojczyzny. Oceniana jest ona dzisiaj jako jeden z przełomowych momentów w dziejach podziemnych zmaganiach opozycji z totalitarnym państwem. Wsparcie, jakiego ojciec święty udzielił w czerwcu 1987 r. podziemnej „Solidarności”, zwłaszcza podczas mszy św. na gdańskiej Zaspie, zaowocowało w następnych miesiącach i w efekcie kolejnych zrywów społeczeń-

stwa doprowadziło do przemian roku 1989. Niebagatelną rolę odegrały w nich niezależne środowiska młodzieżowe. Najpierw z całą siłą pokazały swoją żywotność na spotkaniach z papieżem (m.in. na potężnej manifestacji po mszy na Zaspie), po zakończeniu zaś pielgrzymki ojca świętego znacznie zaktywizowały swoją działalność zarówno w szkołach, jak i na uczelniach. Od tego momentu wiodły niekwestionowany prym w organizacji ulicznych manifestacji, które nabrały w tym okresie dawnej żywotności. Na gdańskich ulicach pojawiły się w tym czasie także nowe formy kontestacji rzeczywistości w postaci niezwykle popularnych wśród ówczesnej młodzieży happeningów. Zjawisko młodzieżowej prasy niezależnej przyjęło charakter masowy. Podziemne gazetki pojawiły się niemal w większości szkół ponadpodstawowych i gdańskich uczelni.

Swoją sprawność organizacyjną oraz determinację i konsekwencję w realizacji podjętych wyzwań młodzież z Wybrzeża potwierdziła podczas strajków w maju i sierpniu 1988 r. Stała się siłą napędową tych protestów zarówno na gdańskich uczelniach, jak i w Stoczni Gdańskiej, gdzie strajki wywołali młodzi robotnicy. W akcje solidaryzujące się z robotnikami i studentami zaangażowały się wówczas wszystkie niezależne środowiska młodzieżowe w Gdańsku, od harcerzy poprzez anarchistów, młodzież oazową, studentów z duszpasterstw akademickich po zrzeszoną w organizacjach takich jak „Wolność i Pokój”, FMW, Ruch Społeczeństwa Zaangażowanego, „Solidarność Młodych”.

Niestety rola młodych ludzi w ożywieniu struktur podziemia nie została doceniona przez kierownicze gremia opozycji, które w tym czasie podjęły już negocjacje z komunistyczną władzą. Młodzież nie tylko nie godziła się z zakończeniem przez Wałęsę strajków w maju i sierpniu 1988 r., ale coraz bardziej artykułowała swój sprzeciw wobec politycznej linii środowiska skupionego wokół przewodniczącego „Solidarności”. W wielu przypadkach młodzież nie akceptowała rozmów okrągłego stołu i kontraktowych wyborów. Toczyła w tym czasie walkę o legalizację swoich organizacji, w której nie otrzymała jednoznacznie wyrażonego wsparcia od tzw. „konstruktywnej opozycji”. Wszystko to powodowało coraz większą frustrację młodzieży, która w 1989 r. znacznie zradykalizowała swoje działania, zwłaszcza podczas ulicznych manifestacji. Coraz częściej pojawiały się w niej okrzyki nie tylko antykomunistyczne, ale również i antysolidarnościowe. Przywołane powyżej wydarzenia zostały omówione w rozdziale siódmym.

Wreszcie ostatni rozdział, niejako podsumowując cały okres objęty historyczną refleksją nad niezależnym ruchem młodzieżowym w Gdańsku, poświęcony został w całości represjom wobec tej grupy środowiskowej. Przedstawione w nim zostały tylko najbardziej charakterystyczne przykłady różnorodnych działań władz komunistycznych skierowanych przeciwko młodym uczniom, studentom i robotnikom. Zdecydowano się na taką formę z kilku względów. Po pierwsze, wiele z przypadków represji przywołanych zostało w bieżącej narracji poszczególnych rozdziałów niniejszego opracowania. Nie można było ich wyeliminować z myślą o zredagowaniu osobnej części pracy, bo wówczas wiele z jej wcześniejszych fragmentów straciłoby na wyrazistości przedstawianych w nich zdarzeń. Po wtóre zaś, autor uważa, iż tematyce tej, z racji szacunku do osób, które swoje zaangażowanie okupiły często fizycznym i psychicznym cierpieniem, w niektórych przypadkach trwałym uszczerbkiem na zdrowiu, przerwana na różnych etapach edukacją, czasem zmarnowanym na bezprawne więzienie czy odbywanie służby wojskowej w karnych jednostkach, a także ze względu na potrzebę gruntownego opisania zbrodniczych działań ówczesnej władzy, należy się oddzielne opracowanie. Wyzwanie to wydaje się z wielu względów niezwykle trudne, ale również ze wszechmiar konieczne.

Reasumując, z zaprezentowanego materiału wyłania się obraz niezwykle aktywnego środowiska młodzieżowego, które na wielu przestrzeniach niezależnej aktywności wykazało się

bogactwem i skutecznością podejmowanych inicjatyw. Stanowiło ono niewątpliwie ważną część podziemnego społeczeństwa, w wydarzeniach zaś wieńczących wielopokoleniowy trud zmagania z totalitarnym systemem odegrało nawet rolę pierwszoplanową. Podobne zjawisko dało się zaobserwować także w innych częściach kraju, Wybrzeże Gdańskie należało jednak w tym względzie do regionów najbardziej aktywnych. Ważne jest tu także podkreślenie faktu, że chociaż w niezależne inicjatywy tego okresu angażowała się bezpośrednio tylko część młodzieży szkolnej i studenckiej, to jednak generalnie w środowisku tym zjawisko kontestacji systemu było powszechne.

Po wnikliwym zapoznaniu się z bogatym materiałem źródłowym i podjęciu w niniejszej pracy próby zrealizowania celów w niej zamierzonych, wypada autorowi pokusić się o wskazanie dalszych postulatów badawczych odnoszących się do zaprezentowanej tematyki. Wbrew pozorom, nawet tak obszerna rekonstrukcja działalności niezależnego ruchu młodzieżowego w Gdańsku w latach 1981–1989 jest raczej opracowaniem syntetycznym i nie wyczerpuje możliwości prowadzenia w tym względzie przez historyków kolejnych prac naukowych. Autor wielokrotnie stawał przed trudnym zadaniem selekcji zebranego materiału. Podczas ostatecznej redakcji, po konsultacjach z promotorem, usunięto z pracy m.in. rozdział poświęcony stosunku gdańskiej „Solidarności” i Kościoła do niezależnych środowisk młodzieżowych. Materiały te zamierza się opublikować w formie artykułów.

Postulatem badawczym dotyczącym zaangażowania młodzieży w wydarzenia, jakie nastąpiły po 13 XII 1981 r., staje się m.in. opracowanie oddzielnych monografii prezentujących szczegółowo działalność najbardziej aktywnych wówczas środowisk. Zasluguje na nie na pewno Federacja Młodzieży Walczącej Region Gdańsk i Pomorze Wschodnie. Uwzględnić w nim należałoby także działalność wyodrębnionego w 1987 r. z tej formacji Ruchu Społeczeństwa Zaangażowanego, a także wkład gdyńskich struktur FMW w rozwój na terenie regionu gdańskiego Polskiej Partii Niepodległościowej i Niepodległościowej Partii „Solidarność”. Opracowanie takie powinno się również zająć obecnością i aktywnością Federacji w strukturach krajowych tej organizacji oraz jej zaangażowaniem w tworzenie nowych ośrodków FMW (Warmia i Mazury, Bydgoszcz, Świecie, Chojnice, Nowy Sącz).

Zachowane w archiwach materiały pozwalają na podjęcie podobnego wyzwania odnośnie do działalności gdańskiego Ruchu „Wolność i Pokój”, który na tle innych ośrodków w kraju charakteryzował się własną specyfiką. Warto opracować dzieje gdańskich duszpaństw akademickich, uwzględniając nie tylko ich działalność w zakresie formacji duchowej studentów, ale także wkład tych ośrodków w tworzenie przestrzeni dla kultury niezależnej, promocji wolnej myśli i wielowątkowej obecności w gdańskich środowiskach opozycyjnych. Odrębnego naukowego opracowania domaga się także niezależna działalność studentów. W szczególowy sposób mogłoby się ono zająć działalnością parlamentów, zwłaszcza w kontekście ich powiązań z podziemnymi strukturami NZS, sprawą organizacji obozów integracyjnych i szczegółowym omówieniem działalności samokształceniowej, odbudową struktur Zrzeszenia na gdańskich uczelniach w drugiej połowie lat 80., zaangażowaniem studentów w działalność podziemnych struktur „Solidarności” oraz współpracą w zakresie niezależnych inicjatyw na uczelniach z podziemnymi strukturami związkowymi pracowników nauki.

Wreszcie niejako naturalnym wyzwaniem, wynikającym z bogactwa dostępnych w różnych ośrodkach materiałów archiwalnych, staje się zdaniem autora opracowanie dwutomowego wydawnictwa źródłowego: w jednym tomie prezentowana by była dokumentacja wytworzona przez niezależne środowiska młodzieżowe Wybrzeża (deklaracje ideowe, oświadczenia, odezwy, apele, materiały problemowe dotyczące zmian w oświacie i szkolnictwie wyższym itd.), w drugim zaś mogła by się znaleźć dokumentacja dotycząca tych

środowisk wytworzona przez aparat władzy (WUSW, Prokuraturę Wojewódzką, Prokuraturę Wojсковą, KW PZPR, KU PZPR, POP i KD PZPR itd.).

Widać więc, że na opracowanie przez historyków czeka jeszcze wiele tematów związanych z niezależnym ruchem młodzieżowym w Gdańsku. Ich realizacja w rzeczy samej nie jest sprawą łatwą, o czym wielokrotnie mógł się przekonać piszący te słowa, niemniej jednak godna jest polecenia przez niego innym historykom. Pracy w tym względzie jest naprawdę dużo. Dość jeszcze wspomnieć, że do dzisiaj nie ukazała się monografia gdańskiego regionu „Solidarności”, a przecież mówimy tu nie tylko o kolebce tego ruchu związkowego i społecznego, ale także o ośrodku, na który w latach 80. zwrócone były oczy całego kraju.

Warto z perspektywy czasu zadać sobie także pytanie o efekty działalności niezależnych ruchów młodzieżowych w Gdańsku w ostatniej dekadzie PRL. Wydaje się, że jest ich dużo. Te najbardziej widoczne, od kilkunastu lat rozwijają się w naszym kraju. Młodzież włożyła swoją czastkę w fakt odzyskania przez Polskę suwerenności i w proces demokratyzacji życia społecznego, który w naszej ojczyźnie dokonał się po roku 1989. Można ją z całą pewnością zaliczyć do grona „Bezimiennych Bohaterów Solidarności”, którym za zaangażowanie w działalność niezależną podziękowali w specjalnym posłaniu uczestnicy Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”, odbywającego się z racji dwudziestolecia Polskiego Sierpnia.

Do innych sukcesów należy zaliczyć ukształtowanie w ówczesnej młodzieży świadomych postaw politycznych i społecznych. Przykład regionu gdańskiego jest w tym względzie chyba wyjątkowy w skali całego kraju. Wielu spośród zaangażowanych wówczas w wolnościowe przemiany młodych ludzi jest nadal czynnymi uczestnikami działalności politycznej i społecznej. Dość wspomnieć, że obecny premier RP Donald Tusk był w 1980 r. członkiem założycielem NZS-u na Uniwersytecie Gdańskim, po stanie wojennym zaś jednym z redaktorów „CDN” i „Przeglądu Politycznego”. W 2011 r. funkcję prezydentów wszystkich aglomeracji miejskich tworzących Trójmiasto sprawują przedstawiciele niezależnych środowisk młodzieżowych z lat 80. Prezydentem Gdyni jest Wojciech Szczurek, który był w latach 80. zaangażowany w niezależne harcerstwo, a w 1989 r. współorganizował Gdyński Komitet Obywatelski „Solidarność”. Jacek Karnowski, prezydent Sopotu, to działacz parlamentu studenckiego Politechniki Gdańskiej i Związku Akademickiego „Verbum”. Natomiast prezydent Gdańska Paweł Adamowicz był zaangażowany w niezależną działalność zarówno w szkole średniej, m.in. redagując w swoim liceum pismo „Jedynka”, jak i podczas studiów na uniwersytecie, kiedy m.in. redagował podziemne pismo „ABC” i stanął na czele majowego strajku studentów w 1988 r. W tragedii smoleńskiej 10 IV 2001 r. zginęło dwóch niezwykle aktywnych w omawianym przez nas okresie działaczy niezależnych struktur młodzieżowych: jeden ze współzałożycieli Ruchu Młodej Polski Arkadiusz Rybicki i Maciej Płażyński, pierwszy przewodniczący NZS-u na UG. Grono wspomnianych tu postaci można uzupełniać o długą listę parlamentarzystów, działaczy samorządowych, znanych dziennikarzy i publicystów, pisarzy, naukowców, działaczy społecznych i kulturalnych.